
ROZMANITÉ POHLEDY NA ČÍNSKOU SLABIKU

Hana Trísková

Abstrakt: Článek se věnuje stavbě slabiky standardní čínštiny. Představuje škálu možných pohledů na její fonologickou strukturu. Čínská slabika bývá nejčastěji prezentována skrze přepisovou abecedu pinyin, jejíž fonologický pohled na slabiku je zakotven v tradiční čínské fonologii (dělení slabiky na iniciálu, finálu a tón). Tato interpretace však není jediná možná. Například moderní model “Onset-Rime”, vycházející z nelineárních přístupů západní fonologie, s tradiční jednotkou finálu vůbec nepracuje. Jiným příkladem je přepisový systém Zhùyīn zīmǔ, který neutilizoval ani konceptu souhlásek a samohlásek, ani latinky. Článek ukazuje, že tatáž fonetická materie může být fonologicky interpretována řadou rozličných způsobů. Pokusí se předložit plastický, vícestranný pohled na čínskou slabiku a její komponenty. Výklad bere na zřetel i aspekt výuky čínské výslovnosti, přičemž se přiklání k využití tradičního modelu slabiky, potažmo pinyinu.

Klíčová slova: standardní čínština, fonologie, slabika, výuka výslovnosti

1 ÚVOD

Oldřich Švarný soustřeďoval v rámci studia zvukové stavby čínštiny svůj zájem především na prozodickou stránku řeči, tj. na suprasegmentální rovinu (např. Švarný 1991), případně na rovinu segmentů (např. Ohnesorg & Švarný 1955). Specifickým tématem struktury čínské slabiky se přímo nezabýval. Nicméně dané téma je významnou součástí popisu fonologické i fonetické struktury čínštiny. Navíc, slabika je v prozodii eminentně důležitým útvarem, neboť je v řeči nejmenší nositelkou suprasegmentálních vlastností. Věříme tedy, že by profesora Švarného naše téma zaujalo jako relevantní.

Pojem „čínština“ je v tomto článku používán ve významu „standardní čínština užívaná v ČLR“, tedy *pǔtōnghuà*. Článek v mnohém čerpá z monografie „*Segmentální struktura čínské slabiky*“ (Trísková 2012), kam odkazujeme zájemce o detailnější rozbor jednotlivých aspektů. Slabiky a slova zapsané v pinyinu uvádíme kurzívou (kromě osobních jmen a frekventovaného výrazu „pinyin“). Fonologický zápis klademe do šikmých závorek, fonetický zápis v IPA (*International Phonetic Alphabet*) do hranatých závorek. Asterisk * označuje neexistující nebo chybné formy.

1.1 Důležitost slabiky v čínštině

Slabika (*yīnjié* 音节) je zvukový útvar, který je univerzálně napříč všemi jazyky **nejmenší artikulačně-akustickou jednotkou souvislé řeči** (nejmenší zvukové jednotky, na které můžeme rozčlenit řečový signál, jsou slabiky, nikoli hlásky). V evropských ja-

zycích jako čeština nebo angličtina slabiky nevystupují jako významové jednotky (např. v českém slově *hrří-bá-tko* nemají jednotlivé slabiky žádný sémantický obsah). V čínštině však slabika *má* přímý a systematický vztah k významu – je **hmotným nosičem morfému** (*yǐsù* 语素) (navíc má slabika i úzký vztah ke znakovému písmu: jeden čínský znak téměř vždy odpovídá jedné slabice; čínské písmo lze tedy označit za morfemografické). Z tohoto důvodu slabika vystupuje v čínštině jako jednotka zásadní důležitosti. Přítom struktura čínské slabiky je relativně jednoduchá a je omezena přísnými pravidly, následkem čehož je **inventář slabik početně chudý**, dobře přehledný a popsateľný (existuje jen něco málo přes 400 slabik o různém hláskovém složení; pokud se přidají tóny, vzniká cca 1 300 slabik, k inventáři slabik viz Trísková 2012: 349). Není proto náhodou, že se studenti čínštiny seznamují se slabikami a jejich výslovností hned na samém začátku studia (zatímco v češtině či angličtině by to nemělo žádný smysl).

Čínština, která vykazuje řadu typických rysů **izolujícího jazyka** (např. jednoslabičnost a tvarovou neměnnost morfémů), má zcela jinou povahu než evropské jazyky. Stejně tak i její **fonologická tradice**, která je dlouhá řadu staletí. Analýza na souhlásky a samohlásky v ní nenašla uplatnění. Sehnal 2000: 14 píše: „Slabika je výchozí jednotka čínské výslovnosti; dělení slabiky na menší jednotky má podobně abstraktní charakter jako dělení českého slova na morfémy.“ Analýzu čínské slabiky na hlásky nemají Číňané „v krvi“, přestože jejich vlastní přepisová abeceda pinyin¹ s ní pracuje. Pinyin je v ČR sice všudypřítomný a děti se jej učí ve škole, ale ve skutečnosti jej Číňané v dalším životě vesměs aktivně nepoužívají (pokud nejsou např. učitelé jazyka). Nejsou tedy nacvičení k analýze slabik / slov na hlásky – na rozdíl od rodilých mluvčích jazyků, které užívají hláskového písma. Se zápisem v pinyinu mají Číňané potíže, a to někdy dokonce i se zápisem vlastního jména. Kratochvíl 1968: 48 podotýká: „Je zajímavé pozorovat, jak i vzdělání mluvčí pekingského dialektu, kterým se nedostalo určitého tréninku v lingvistické teorii, zvládají... pinyin... s nesrovnatelně většími obtížemi než cizinci s byt velmi povrchní znalostí [pekingského] dialektu.“ Pro čínského mluvčího zůstává nejmenší pochytitelnou zvukovou jednotkou slabika jako celek včetně tónu. Musí-li nějakou slabiku identifikovat (například chce někomu vysvětlit čtení neznámého znaku), nebude ji hláskovat nebo psát v pinyinu: odkáže na příslušnou výslovnost pomocí homofonního znaku.

1.2 Rozmanitost fonologických přístupů

Soubor čínských slabik je (studentům aj.) prakticky vždy prezentován skrze čínskou abecedu pinyin, která je jako základ pro výuku výslovnosti čínštiny v současné době celosvětově zcela dominující. Pinyin je vybudován na určitém fonologickém pohledu. Ovšem tento pohled není jediný možný či univerzální. Jak známo, k fonologické analýze jedné a téže zvukové materie konkrétního jazyka lze přistupovat různými způsoby. Rozmanitost řešení souvisí jak s teoretickými východisky, tak i s tím, k čemu má analýza sloužit. Yuen-Ren Chao (1934: 38) píše: “Different systems

¹ Pinyin bývá často označován jako „transkripce“. To je však nepřesné. Ve skutečnosti jde o svébytný systém zápisu jazyka, který plní rozmanité společenské funkce a nedává spolehlivý návod k výslovnosti. Proto upřednostňujeme pojem „abeceda“ (k tomu viz Trísková 2012: 34).

or solutions are not simply correct or incorrect, but may be regarded only as being good or bad for various purposes.”

Jaké jsou tedy možnosti pohledu? K interpretaci čínské slabiky lze přistupovat z pozic fonologie, která se zformovala a rozvíjela v rámci **evropských lingvistických bádání** a pracuje se souhláskovými a samohláskovými segmenty. Přitom je možno na slabiku nahlížet buď jako na lineární sekvenci hlásek připomínající „koráliky na šňůře“, anebo jako na hierarchicky uspořádanou „2D“ strukturu o více rovinách, kde rovina hlásek je nejnižší. Pokud jde o souhlásky a samohlásky, nám (jako uživatelům hláskového písma) se jeví jako samozřejmé jednotky, ale pro fonologickou analýzu jazyka nejsou podmínkou nutnou. **Domácí čínská fonologická tradice**, která byla úzce napojena na zkoumání rýmů a na znakové písmo, koncept souhlásek a samohlásek neznala a pracovala s jinými jednotkami. Oba přístupy – západní i domácí čínský – se vcelku šťastně podařilo skloubit v čínské přepisové abecedě **pinyin** (přijata 1958): fonologický pohled pinyinu na čínskou slabiku na jedné straně využívá výsledků západní lingvistiky (především svojí hláskovostí a využitím latiniky), ale zároveň je pevně zakotven ve středověké čínské fonologii (analýza slabiky na iniciálu a finálu).

Jak vidno, úhlů pohledu je více. Tento článek se pokusí předestřít plastičtější obraz čínské slabiky než je všeobecně známý obraz zprostředkovaný pinyinem. Upozorní na to, že fonologický přístup uplatněný v pinyinu není „pravdou od boha“. V dalším výkladu nejprve projdeme rejstřík **zajímavých témat**, která se slabikou souvisí. Poté ukážeme dva základní způsoby, kterými se na **slabiku obecně** dívá západní fonologie (kap. 2): jako na lineární sled hlásek, anebo jako na hierarchicky uspořádanou strukturu. Následně již představíme konkrétní možné pohledy na **slabiku čínskou**: lineární pohled (kap. 3), bisekční pojetí středověké čínské fonologické tradice (kap. 4), trisekční pojetí uplatněné v systému *Zhùyīn zìmǔ* (kap. 5), model fonologů 20. století vycházející z čínské tradice a dovedený až k hláskám (kap. 6), pojetí systému pinyin (kap. 7), a konečně moderní model *Onset-Rime*, vycházející z nelineárních fonologických přístupů a nezávislý na čínské tradici (kap. 8). Provedem porovnání modelů *Initial-Final* a *Onset-Rime* (kap. 9). Nakonec odůvodníme, proč je pro výuku čínské výslovnosti vhodný tradiční model *Initial-Final* (kap. 10).

1.3 Témata k řešení

Budeme-li zkoumat vnitřní ustrojení slabiky toho či onoho jazyka, narazíme na celou řadu zajímavých otázek. Pro slabiku čínskou vyvstávají zejména následující témata:

- **škála slabičných typů** (zjišťujeme, že je o hodně chudší než např. v češtině; čínština jeví nechuť k souhláskovým skupinám, nechuť k souhláskám na konci slabiky atd.)
- **pravidla pro kombinování hlásek uvnitř slabiky** (zjišťujeme, že čínská fonotaktická pravidla jsou značně přísná)
- **vnitřní hierarchická stavba slabiky**, tj. vydělení subsylabických komponentů různých úrovní a ustavení vztahů mezi nimi (zjišťujeme, že přes poměrnou jed-

noduchost stavby i zde jsou sporné body: zejm. otázka postavení mediály/glidy (např. *xié, gua*) ve struktuře slabiky

- možnost využití **tradičního čínského pohledu na slabiku** a tradičních komponentů iniciála – mediála – centrála – terminála v moderním popisu čínské slabiky (mají stále platnost a adekvátnost?)
- **je samohláska povinnou složkou slabiky?** – jinými slovy: připouští čínština slabičné souhlásky? (v pinyinu musí mít každá slabika hlavní samohlásku, v řadě popisů však nikoli)
- povaha **diftongů a triftongů**, možnosti jejich fonologického popisu a způsoby jejich transkripce (čínština má velké bohatství vokalických útvarů uvnitř slabiky, přičemž různí autoři je interpretují a transkribují různě)
- **celkový inventář slabik** – zdůvodnění toho, proč je v čínštině velmi skromný, a proč určité slabiky neexistují, ač tomu systémově nic nebrání (tzv. náhodné absence v inventáři slabik)
- objasnění toho, proč v čínštině, na rozdíl od mnoha jiných jazyků, **nedochází k přeslabikování**, resylabifikaci přes hranice morfémů (např. v češtině slabiku-jeme *my-šák*, nikoli **myš-ák*, avšak v čínštině k podobnému jevu nedochází)

2 „ZÁPADNÍ“ POHLED NA SLABIKU OBECNĚ

Západní fonologie nahlíží na slabiku v principu dvěma způsoby. Historicky podstatně starší z nich je lineární pohled, relativně nedávného data je pak pohled hierarchický.

2.1 Lineární pohled: konsonanty a vokály, slabičné typy

Na slabiku se lze dívat jako na sekvenci hlásek (segmentů), které po sobě následují jako korálky navlečené na šňůře. Neboli jako na určité seskupení souhláskových a samohláskových fonémů. Takovýto pohled má velmi starou historii: odráží se v hláskových písmech, jejichž vznik byl určitým typem fonologické analýzy zvukového materiálu na hlásky přímo podmíněn:

p-e-s
c-o-ó-a-k-a

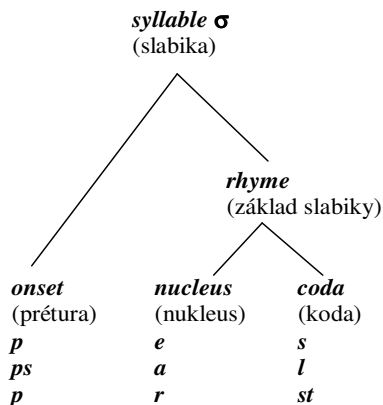
Protože se fonémy více či méně systematicky odrážejí v hláskovém písmu, pro mluvíci evropských jazyků je foném intuitivně snadno přijatelná jednotka (což pro Číňany rozhodně neplatí). Nikoli náhodou se standardní popisy zvukové stavby evropských jazyků jako jsou angličtina, němčina, francouzština či čeština odvíjejí od výkladu jejich segmentálního inventáře. Každý jazyk má k dispozici svůj specifický **inventář souhláskových a samohláskových fonémů**. Každá slabika může být zapsána jako určitý vzorec, uspořádání souhlásek, konsonantů (C) a samohlásek, vokálů (V). Taková upořádání se označují jako **slabičné typy**. Například české slovo *já* je CV, *mrak* je CCVC apod. Každý jazyk má přitom své přípustné slabičné typy

(„optimální“ slabičný typ CV mají všechny jazyky světa; některé jazyky jako havajština neznají zavřené slabiky končící souhláskou atd.). Tyto abstraktní slabičné typy se pak podle určitých pravidel naplňují konkrétními C a V. **Fonotaktická pravidla** pro kombinování fonémů ve slabice jsou opět pro každý jazyk různá. Například mohou zakazovat kombinování hlásek určitého typu uvnitř slabiky (např. *nf* v češtině), stanovují, které souhlásky či souhláskové skupiny se smějí objevit na začátku slabiky, které v jádře slabiky, a které na konci slabiky – pokud vůbec, kolik jich smí maximálně být apod. (např. v angličtině se souhlásková skupina *sl* může objevit jen na začátku slabiky: *slot*, kdežto na jejím konci nikoli, atd.). Pokud jde o čínštinu, lineární pohled na čínskou slabiku probereme v kapitole 3.

Nevýhodou lineárního pohledu na slabiku je to, že zde nejsou patrné **vztahy mezi jednotlivými komponenty** (je-li např. vztah mezi počáteční souhláskou a jádrem slabiky těsnější či naopak volnější než vztah mezi jádrem a koncovým konsonantem). Lineárnímu pohledu se nedařilo osvětlit všechny důležité rysy slabiky (ať již slabiky čínské, nebo jiné). Možnosti adekvátnějšího vystižení její stavby se otevřely až v 2. pol. 20. stol. s příchodem nelineárních modelů do fonologie.

2.2 Hierarchický pohled

Na slabiku lze dívat i dvojrozměrně: jako na určitou **hierarchickou strukturu**, ve které jsou hlásky uspořádány do jednotek, konstituentů ve více úrovních. Popis slabiky pomocí hierarchického modelu se prosadil až po příchodu **nelineárních fonologických přístupů**, které se začaly objevovat od druhé poloviny 70. let 20. století. Slabika se v nich stala důležitou jednotkou popisu a předmětem zájmu fonologů (zatímco standardní generativní fonologie se o ni valně nezajímala). Nejčastěji přijímaný obecný model slabiky s hierarchickou strukturou je znázorněn na obr. 1 (viz např. Clark & Yallop 2000:411); příklady českých slabik jsme přidali. K českým termínům viz např. Palková 1994:153.

Obr. 1: Běžně přijímaný hierarchický model slabiky

Složka *onset*, česky **prétura**, představuje souhláskový začátek slabiky. Po ní následuje *nucleus*, tj. **jádro slabiky**, které je nejčastěji samohláskové povahy. Slabiku uzavírá souhlásková **koda**. Tyto tři komponenty se mezi sebou nespojují stejně těsně: vztah mezi nukleem a kodou je těsnější, než je vztah mezi nukleem a přéturou. Nucleus a koda se proto v modelu sdružují do jedné jednotky – *rhyme*, česky **základ slabiky** (je tou částí slabiky, která bývá v jazycích zodpovědná za básnický rým). Proto, že vztah mezi nukleem a kodou je maximálně těsný, existují četné argumenty, například náchylnost k fonetické fúzi.

Pokud jde o čínštinu, pohled na slabiku jako na hierarchickou strukturu je implicitně přítomen v mnohasetleté čínské fonologické tradici. Lingvisté 20. století jej přejali a dovedli analýzu až na nejnižší úroveň hlásek, přičemž respektovali tradiční komponenty (viz kap. 6). Později, po příchodu nelineárních modelů, se uplatnily jiné typy hierarchické analýzy, které byly na tradičním čínském pohledu nezávislé (viz kap. 8).

3 Čínská slabika jako sled konsonantů a vokálů

Pohled na čínskou slabiku jako na **lineární sekvenci fonémů** (*yīnwèi* 音位) v domácí fonologické tradici není vůbec přítomen. Začaly jej uplatňovat až moderní analýzy čínštiny, které reflektovaly starší přístupy západní jazykovědy 20. století (např. Chao 1934, 1968, Hartman 1944, Hockett 1947). Vycházely z inventářů vokalických a konsonantických fonémů, poté se zajímaly o fonotaktické principy, podle nichž se organizace fonémů v čínské slabice děje.

3.1 Inventář čínských souhláskových a samohláskových fonémů

Názory na fonematický inventář *pǔtōnghuà* se u různých autorů různí (k fonematickému inventáři čínštiny viz Trísková 2012:62, 92, 193). Ani sami čínští lingvisté nejsou zcela jednotní. Debata o inventáři fonémů byla v ČLR zahájena v 50. letech v souvislosti s přípravou prepisové abecedy. Tak např. Fu Maoji 1956 má **19** souhláskových fonémů a **52** (sic!) samohláskových fonémů. Debata pokračovala i po přijetí pinyinu v roce 1958. Problém totiž nebyl vyřešen – oficiální dokument *Hànyǔ pīnyīn fāng'àn* (zkracujeme HPF) inventář fonémů explicitně nestanovuje. Například tedy Xu Shirong 1958 ve své knize “*Putonghua yuyin jianghua*” vydané dva měsíce po schválení pinyinu píše: „Máme-li se učit *putonghua*, je nezbytné vyjasnit, jaké jsou fonémy zvukového systému pekingštiny“. Xu (str. 122) uznává celkem **25 fonémů**: **19** souhlásek, **6** samohlásek. Pinyinové iniciály **j, q, x** pokládá za alofony velár /g/, /k/, /h/. Samohlásku [o] považuje za alofon fonému /e/. Přitom upozorňuje, že jeho návrh je provizorní a že existuje řada nedořešených problémů. Polemika byla na řadu let přerušena „kulturní revolucí“, později probíhala ještě i v 80. letech. Například Li Yanrui 1984 přijímá **29 fonémů**. Má **22** souhláskových fonémů (což odpovídá jedenadvaceti iniciálám pinyinu, plus koncové /ŋ/). Samohláskových fonémů má **7**.

Kanonický, všeobecně přijímaný inventář fonémů *pǔtōnghuà* není dodnes k dispozici. Pro publikace zaměřené na potřeby jazykové výuky to ovšem není fatální

problém, neboť se bez fonémů hladce obejdou. Při výuce výslovnosti vystupují jako základní jednotky iniciály a finály; pro studenta je klíčové vědět „jak se pinyinová písmena čtou“ – a ne „jaké fonémy reprezentují“. Informace o abstraktním inventáři čínských fonémů má pro praktické účely poměrně omezenou hodnotu. Seznam fonémů s alofony je tak v jazykových přehledech a učebnicích spíše vyjímečnou záležitostí. Takovouto výjimkou jsou např. Huang & Liao 2002:117, kteří uvádějí **32 fonémů**:

samohlásky (10 fonémů): /a/, /o/, /ə/, /e/, /i/, /u/, /z/, /ɿ/, /ʅ/, /ɤ/

souhlásky (22 fonémů): /p/, /pʰ/, /m/, /f/, /t/, /tʰ/, /n/, /l/, /k/, /kʰ/, /ŋ/, /x/, /tɕ/, /tɕʰ/, /ç/, /tʂ/, /tʂʰ/, /ʂ/, /ts/, /tsʰ/, /s/

Fonémy jsou zde zapsány v IPA. Pokud bychom je chtěli zapsat pomocí písmen pinyinů, narazíme na určité problémy, protože jednotlivá písmena nemusí nutně reprezentovat fonémy. Jedno písmeno (např. **u**) může zapisovat dva fonémy: *su* = /su/, *xu* = /ɕy/. Nebo dvě různá písmena (např. **u**, **o**) mohou zapisovat tentýž foném: *su* = /su/, *sao* = /sau/. Jinými slovy, mezi písmeny pinyinů a fonémy *pǔtōnghuà* není jednoznačná a transparentní korespondence, jak už tomu v hláskových písmech bývá (k pravopisu pinyinů viz Trísková 2012: 269).

3.2 Slabičné typy čínštiny

Pokud budeme na čínskou slabiku pohlížet jako na sled konsonantických / vokálních fonémů, a to prizmatem fonologického systému pinyinů (!), vyzorujeme následující zákonitosti:

- Slabika obsahuje **maximálně čtyři fonémy** (např. *kuai*). To je ve srovnání s češtinou málo: česká slabika může mít až šest fonémů (*skvost*, *přstros*).
- **Samohláska je povinnou složkou slabiky** (v jádře slabik *zi*, *ci*, *si*, *zhi*, *chi*, *shi*, *ri* vystupují tzv. „apikální samohlásky“). V tomto pojetí pak čínština nemá nic podobného českým slovům *vlk*, *brk*, která mají slabičnou souhlásku (některé modely však ji pro čínštinu připouštějí – týká se to sedmi výše uvedených slabik).
- **Souhlásky** jsou přípustné jak na začátku slabiky (v přetůře), tak i na konci slabiky (v kodě). Avšak zatímco na začátku slabiky se smí objevit skoro všechny souhlásky (kromě /ŋ/, tj. *ng*), na jejím konci jsou přípustné pouze dvě: nosovky /n/, /ŋ/ (např. slabiky /pan/, /paŋ/). Kromě slabik ukončených na /n/ nebo /ŋ/ jsou tedy všechny čínské slabiky otevřené.
- **Souhláskové skupiny** nejsou přípustné – ani v přetůře (* /span/), ani v kodě (* /pans/). Čínština tak nemá žádné slabiky typu českého *zpěv*, *kost* apod.
- Kombinace **vokálních elementů uvnitř slabiky** naopak přípustné jsou: čínština má diftongy klesavé (V^V, např. /ai/), diftongy stoupavé (V^V, např. /ia/), i triftongy (V^VV, např. /uai/).

Když uplatníme tato omezení a zapíšeme slabiku jako uspořádání elementů **V** (vokály), **C** (konsonanty), dospějeme k **10 slabičným typům** (viz např. Lin & Wang 1992:102). Shrnujeme je v tabulce níže. U každého typu je příklad slabiky: v šikmých závorkách je její fonologický zápis, v kulatých závorkách zápis v pinyinu.

slabičné typy s jednoduchou samohláskou		slabičné typy ostatní	
V	/a/ (<i>a</i>)	VV	/au/ (<i>ao</i>), /ia/ (<i>ya</i>)
CV	/la/ (<i>la</i>)	CVV	/lau/ (<i>lao</i>), /lia/ (<i>lia</i>)
VC	/an/ (<i>an</i>)	VVV	/iaiu/ (<i>yao</i>)
CVC	/lan/ (<i>lang</i>)	CVVV	/liaiu/ (<i>liao</i>)
		VVC	/ian/ (<i>yan</i>)
		CVVC	/lian/ (<i>lian</i>)

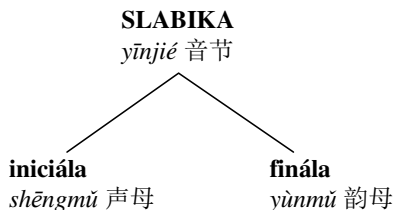
Obr. 2: Tabulka slabičných typů čínštiny

Jak si stojí čínština v porovnání s češtinou? Počet slabičných typů v češtině je, pravda, o dost větší než v čínštině – **18 českých typů** (Palková 1994: 272, dle Ludvíkové 1987) proti **10 čínským** (na bohatství celkové škály českých slabičných typů se významně podílí přípustnost souhláskových skupin). Když však vezmeme v úvahu frekventovanost typů, získáme jiný obraz. Téměř **90 %** ze všech vyskytů slabik v českém textu spadá pod pouhé tři slabičné typy: **CV** (*má*) 60 %, **CVC** (*máš*) 17%, **CCV** (*tři*) 10 %. Zbytek vyskytů tvoří V (*a*), **CCVC** (*stát*), **VC** (*on*) a zcela okrajové **CCCV**, **CVCC**, **CCVCC**, **CCCVC** (*sklo*, *most*, *sjezd*, *pštros*). V čínštině bude distribuce slabičných typů v textu zřejmě méně nerovnoměrná. Dále: v čínštině je inventář slabičných typů redukován skutečností, že výskyt souhlásek je podroben výrazným omezením – je to především neexistence souhláskových skupin. Protože v naprosté většině jazyků včetně čínštiny je počet konsonantů větší než počet vokálů (Duběda 2005: 44), omezení kombinatoriky souhlásek má kromě omezení počtu slabičných typů za následek také skromnější celkovou množinu konkrétních čínských slabik (podepisuje se na ní mj. fakt, že v kodě jsou přípustné pouhé dvě souhlásky – /n/, /ŋ/).

4. Tradiční čínský model slabiky: bisekce

Středověká čínská fonologie dělila slabiku na dva komponenty: iniciála + „zbytek slabiky“, který je nositelem tónu. Zatímco koncept **iniciály** (*shēngmǔ* 声母) je v tradiční čínské filologii doložitelný po dlouhá staletí, tak **finála** (*yǔnmǔ* 韵母) nebyla starými fonology explicitně pojmenována; lze ji negativně vymezit jako „to, co zůstává po odtržení iniciály“. Další jednotkou, která (vedle iniciály) v čínské fonologii nezpochybnitelně existovala po řadu staletí, je **yǔn** (韵) – tj. ta část slabiky, která nese rým (viz kap. 6). V moderní době byla vymezena jako spojení hlavní samohlásky a koncového elementu; my ji níže označíme termínem **subfinála**. Iniciála, finála

a tón se vzájemně kombinují v konkrétní slabiky. Tón je fonologicky vlastností celé slabiky, foneticky se ovšem realizuje na finále. Pokud tón necháme stranou, schéma slabiky bude vypadat takto:

Obr. 3: Základní tradiční model čínské slabiky (bez tónu)

Dělení slabiky na dvě části – **bisekce slabiky** – se odráží v prastaré metodě *fānqiè* 反切, která byla od prvních staletí našeho letopočtu užívána k udání výslovnosti znaků (nejraněji je doložena v rýmovníku *Qièyùn* 切韵 z r. 601). Výslovnost neznámého znaku se vymezila pomocí dvou znaků známých. První odkazoval na počáteční souhlásku výslovnosti cílového znaku, druhý na zbytek slabiky včetně tónu. Tak např. znak 東 se čtením *dōng* by byl reprezentován takto:

東 德 紅反
dōng *dé hóng fǎn*

Čteme: „*dōng* vzniká z *dé* + *hóng*“ (tóny uvedené v pinyinovém zápisu neodpovídají, neboť dnešní tóny jsou jiné, než byly ve střední čínštině).

Mediálu (k ní viz kap. 6) staří čínští fonologové jakožto jednotku v rámci finály explicitně nevymezili. Pro tradiční rýmy nebyla relevantní, důležitá byla pouze subfinála, *yùn* 韵. Zřetelně byla mediála vytyčena až v přepisovém systému *Zhùyīn zīmǔ* (viz kap. 5). Určité povědomí o tomto komponentu však je implicitně obsaženo v kategoriích *si hū*.

Kategorie finál *si hū* 四呼, tj. „čtyři *hū*“ jsou důležitým tradičním konceptem, který se vztahuje k finálám. Ve středověké čínské fonologii (od 17. stol. v rýmovních dynastie *Qīng*) se finály klasifikovaly podle svého složení na čtyři skupiny. Co je kritériem klasifikace? Rozhodující je **počáteční element finály** – v moderní terminologii tedy to, zda se jedná o **samohlásku vysokou** ([i], [u], [y]), nebo **nevysokou** (ostatní). Je-li pak prvním elementem samohláska vysoká, tak o kterou ze tří možných se jedná. Čínské pojmenování kategorií *hū* je motivováno tvarem úst (resp. rtů) při vyslovení této první složky finály. Důležitým orientačním bodem je, zdali má finála mediálu, či nikoli: v prvním *hū* jsou výhradně finály bez mediály. Ovšem originální podoba této klasifikace o komponentu, který by odpovídal mediále, explicitně nehovoří.

- **kāikǒu hū** 开口呼 „otevřená ústa“
finály, které nemají mediálu, a jejichž hlavní samohláskou přitom není [i], [u]. [y]
(např. pinyinové finály -a, -o, -e, -ai, -ao, -ou, -an, -eng)
- **qíchǐ hū** 齐齿呼 „srovnané zuby“
finály, které mají mediálu [i], nebo jejichž hlavní samohláskou je [i]
(např. pinyinové finály -i, -in, -ing, -ie, -iao, -ian, -iang)
- **hékǒu hū** 合口呼 „sblížené rty“
finály, které mají mediálu [u], nebo jejichž hlavní samohláskou je [u]
(např. pinyinové finály -u, -un, -uo, -uai, -uan, -uang)
- **cuōkǒu hū** 撮口呼 „našpuhlené rty“
finály, které mají mediálu [y], nebo jejichž hlavní samohláskou je [y]
(např. pinyinové finály -ü, -ün, -üe, -üan)

Zatímco iniciála je vždy jediná souhláska, finála může být útvarem složitým, který obsahuje ne jednu, ale i dvě či dokonce tři hlásky. K **plnému dokonální analýze slabiky na segmenty** (tj. na iniciálu – mediálu – centrálu – terminálu, viz kap. 6) ovšem Číňané dospěli až v moderní době, a to v souvislosti s pokusy o latinkový zápis čínštiny a pod vlivem západní fonologie. Až do konce 19. století tak byla metoda *fǎnqiè* jediným způsobem udávání informace o výslovnosti znaku ve slovnících a filologických pojednáních. Proč tradiční čínská fonologie nikdy nedospěla k analýze slabiky na hlásky? Zatímco u kolébky hláskových písem nutně stál analytický přístup ke zvukům jazyka a zájem o zvukovou materii, tak čínské znakové písmo samo o sobě takovou potřebu nevytvářelo (je morfemografické). Systematické analýze na segmenty se tak Číňané víceméně vyhnuli. Byli k ní donuceni až v době historicky relativně nedávné. Kratochvil k tomu poznamenává:

„...Ovšem cena se v dlouhodobé perspektivě ukazuje jako velmi vysoká. Postupně rostoucí uvědomění si funkčního charakteru hlásek, které je typické pro komunity užívající fonemické systémy písma, bylo v čínské vědecké literatuře až donedávna příznačně slabé. To mohlo být jednou z příčin, proč evropský typ lingvistiky, stavící na [řeckých,] indických i pozdějších tradicích, neměl v Číně žádný ekvivalent, dokud tam nebyl importován v průběhu moderní evropské kulturní invaze. Elementární fonetické a fonemické pojmy jako např. ‚hláska‘, ‚slabika‘, ‚intonace‘ apod., které se staly [v Evropě] součástí všeobecného vzdělání, doposud nejsou v Číně mezi vzdělanými ne-lingvisty všeobecně známé. Matení písma s jazykem je zde mnohem větší, než u Evropanů se srovnatelným vzdělanostním zázemím.“ (Kratochvil 1968:48)

Souhrnně lze říci, že tradiční čínské fonologické učení nedosáhlo sofistikovanosti analýz např. staroindických fonologů – respektive jeho sofistikovanost byla zcela jiného typu.

5 Systém Zhuyin zimu: trisekce

Když po vzniku Čínské republiky r. 1912 vyvstala společenská potřeba pevně kodifikovaného jazykového standardu s novou naléhavostí, bylo nutno mít efektivní nástroj pro zápis standardní výslovnosti. Postupně vzniklo několik systémů. První z nich byl **nelatinkový přepis Zhùyīn zìmǔ** (注音字母, doslova „abeceda pro označování zvuků“), který byl vytvořen za podpory oficiálních míst r. 1913, schválen pak r. 1918.

Zhùyīn zìmǔ byl, podobně jako některé dřívější systémy, založen na grafice čínských znaků (též se částečně inspiroval japonskou katakanou). Je založen na **trisekci slabiky** (iniciála + mediála + subfinála *yùn*). Pro každou subfinálu (ať už se skládá z jedné hlásky, nebo ze dvou) existuje jediný grafický symbol: např. *-a* = ㄚ, *-e* = ㄜ, *-en* = ㄣ, *-ang* = ㄤ, *-ai* = ㄞ. Tři symboly ㄌ, ㄨ, ㄩ (odpovídající pinyinovému *l*, *u*, *ü*) mohly reprezentovat jak hlavní samohlásku, tak i mediálu. Seznam symbolů *Zhùyīn zìmǔ* (v porovnání se zápisem v pinyinu) je v tabulkách na obr. 4. V první tabulce jsou symboly pro iniciály, ve druhé symboly užívané pro zápis finál:

PY	b	p	m	f	d	t	n	l	z	c	s	zh	ch	sh	r	j	q	x	g	k	h
ZY	ㄅ	ㄆ	ㄇ	ㄈ	ㄉ	ㄊ	ㄋ	ㄌ	ㄗ	ㄘ	ㄙ	ㄓ	ㄔ	ㄕ	ㄖ	ㄗ	ㄘ	ㄙ	ㄍ	ㄎ	ㄏ

PY	i	(i)	u	ü	a	o	e	ê	er	ai	ei	ao	ou	an	en	ang	eng
ZY	ㄧ	ㄨ	ㄩ	ㄩ	ㄚ	ㄛ	ㄜ	ㄝ	ㄝ	ㄞ	ㄟ	ㄠ	ㄡ	ㄢ	ㄣ	ㄤ	ㄥ

Obr. 4: Symboly užívané v systému *Zhùyīn zìmǔ*

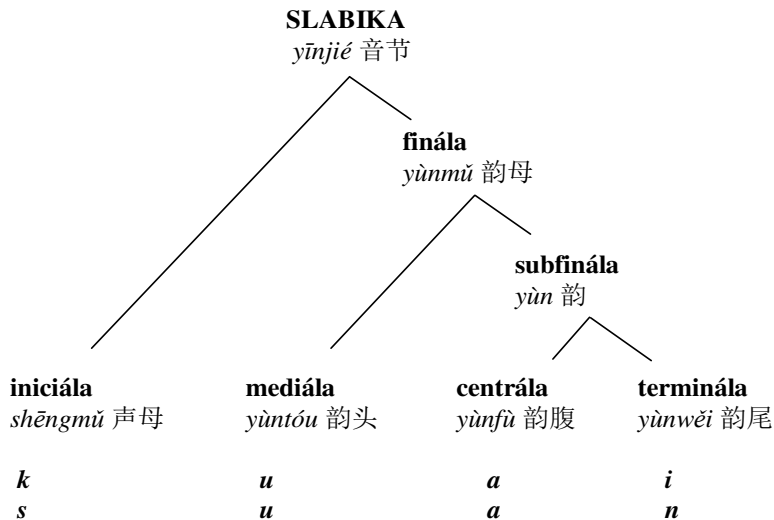
Systém *Zhùyīn zìmǔ* představoval zásadní pokrok směrem k analytějšímu pojetí slabiky, neboť (v rámci finály) vyděloval samostatnou značku pro **mediálu**. Zbývající složka *yùn* už nebyla dále analyzována: jak už jsme řekli, měla vždy jednu značku. *Zhùyīn zìmǔ* tedy aplikoval **trisekci slabiky** (iniciála – mediála – subfinála, např. ㄅㄨㄢ = *l-u-an*). Zhou Youguang 1996:12 hovoří přímo o „revoluci“ oproti dosavadní **bisekční** tradici ztělesněné v systému *fānqiè*. Zhou však lituje, že tato revoluce nebyla dotažena do konce. Pokud by se bylo postoupilo ještě o krok, tedy k analýze slabiky na **čtyři komponenty**, píše Zhou, šlo by už v plné míře o fonematický zápis. Stačilo přitom do inventáře přidat jedinou značku: pro **ng!** Naopak by bylo možno odstranit všech 8 značek pro složené *yùn*. K tomu však nedošlo.

6 současný model v duchu čínské tradice: až k hláskám

6.1 Podoba modelu

Četní fonologové 20. století, jak čínští, tak i někteří západní, přijali tradiční čínský model a jeho komponenty, přičemž jej dovedli až k rovině hlásek. Model je znázorněn na obr. 5. Můžeme jej pokládat za autentickou reflexi čínské tradice. Zastává jej většina současných fonologů z ČLR (např. Xu 1999, Lin & Wang 2003). Též Hsüeh 1986:6, podle nějž je třeba analýzu čínštiny opírat o tradiční pohled,

protože ten je ztělesněním citu rodilého mluvčího. Na tomto modelu jsou postaveny i novodobé latinkové prepisové systémy včetně pinyinu.

Obr. 5: Současný model čínské slabiky, vycházející z tradiční čínské fonologie

Všimněme si, že schéma dosti připomíná obecný model slabiky na obr. 1: iniciála v zásadě odpovídá složce *onset*, kdežto finála zhruba odpovídá složce *rhyme*² („navíc“ je zde komponent mediála). Není tedy zjevně náhodou, že tradiční čínská fonologie chápala spojení hlavní samohlásky slabiky s koncovým elementem jako jedinou jednotku *yùn*.

Na nejnižší úrovni schématu vidíme čtyři strukturní, funkční složky, odpovídající **jednotlivým hláskám**. Jsou to iniciála, mediála, centrála, terminála.

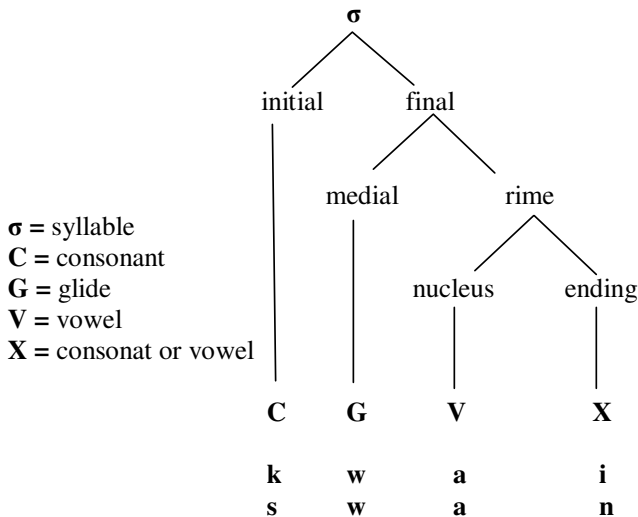
iniciála, *shēngmǔ* 声母 („matka zvuku“) je iniciální souhláska. Například /kuai/.
mediála, *yùntóu* 韵头 („hlava finály“), moderněji *jièyīn* 介音 („mezihláska“), je neslabičná samohláska, též někdy zvaná „polosamohláska“ (angl. *glide*), která předchází hlavní samohlásce. Například /kuai/.
centrála, *yùnfù* 韵腹 („břicho finály“) je hlavní samohláska slabiky. Například /kuai/.
terminála, *yùnwěi* 韵尾 („ocas finály“) je koncový element – buď je vokalický (např. /kuai/, /liau/), nebo nosový (např. /kuan/, /kuaŋ/).

² Všimá si toho např. Blevins 1995:212; upozorňuje, že jeden ze současných modelů objevujících se v obecné teorii slabiky – autorka jej označuje jako „binary branching with rime“ a sama jej pokládá za nejvíce podložený ze všech modelů – v mnohém koresponduje právě s čínskými představami o slabice.

K terminologii dodejme následující: termíny *central*, *terminal*, *subfinal* pocházejí od ruských lingvistů (vznikly již v 60. letech 20. stol.). Objevují se např. v publikaci Kasevič 1983:130 nebo v učebnici Spěšněv 1972, Spěšněv 2003. Anglické verze *central*, *terminal*, *subfinal* najdeme v článku Kasevich & Speshnev 1970:365. My pokládáme tyto termíny za výhodné, neboť jednoznačně odkazují k čínským komponentům slabiky – na rozdíl od obecných anglických termínů *nucleus* (= centra), *ending* (= terminála), *rhyme*, příp. *rime* (= subfinála). Kasevich & Speshnev 1970:364, kteří se přiklání k analýze Dragunovových (viz níže), píšou: „Pokud jde o monosylabické jazyky [jako je čínština], tak morfologická, morfonologická a fonetická fakta nás vedou k přesvědčení, že funkční segmentace v těchto jazycích se uplatňuje na větším počtu úrovni než na úrovni jediné.“ Zároveň poukazují na to, že jednotky na úrovni fonémů mají z funkčního hlediska v čínštině značně omezenou roli.

Model respektující čínský pohled na slabiku byl přejat mnohými západními lingvisty. Dokládá to, že postřehy středověkých čínských fonologů ohledně struktury slabiky mají i nadále svoji hodnotu. Zastánci tradicionalistického modelu jsou např. Robert Cheng 1966:139, C. C. Cheng 1973, Norman 1988, Halliday 2005b. Těž ruští autoři Dragunov & Dragunova 1955 (viz kap. 6.2) či výše zmínění Kasevich & Speshnev 1970:365 nebo Spěšněv 2003:12.

Tradiční model v současném „terminologickém hávu“ může být znázorněn takto (naše schéma je převzato z Lin 2007:107, která jím tradiční model ilustruje, aniž jej ovšem sama zastává; příklady slabik jsme přidali):

Obr. 6: Moderní model slabiky vycházející z tradiční čínské fonologie

Jak je patrné, struktura slabiky znázorněná na obr. 6 je stejná jako v modelu na obr. 5, liší se pouze označení některých komponentů. Komponenty na nejnižší úrovni **C** (= *initial consonant*), **G** (= *glide*), **V** (= *nucleus*,³ *main vowel*), **X** (= *ending*) odpovídají komponentům iniciála – mediála – centrála – terminála.

C, G, V, X jsou komponenty na úrovni hlásek. V kapitole 3 jsme představili slabičné typy, které také pracují s komponenty na úrovni hlásek, avšak jiného typu: souhláskami a samohláskami. Zdůrazněme, že obě pojetí sice pracují s hláskami, ale **není mezi nimi přímočará korespondence** (např. slabiky *an*, *ai* ve formuli CGVX jsou obě VX, avšak *an* je slabičný typ VC, kdežto *ai* je VV). Tato „nekorespondence“ má dva důvody: jednak tradiční čínské pojetí slabiky (potažmo formule CGVX) principiálně neodlišuje vokalickou a nosovou terminálu, obě spadají pod X (VX je buď VV: *ai*, nebo VC: *an*). Dále pak ve standardních slabičných typech nejsou rozlišeny stoupavé a klesavé diftongy: oboje je VV. Do formule CGVX se však promítají různě: stoupavé diftongy jako GV, klesavé diftongy jako VX.

C. C. Cheng 1973 předkládá tradiční model v podobě tabulky (v závorce přidáváme čínské termíny):

tone (<i>shēngdiào</i> 声调)				
		final (<i>yùnmǔ</i> 韵母)		
		rime (<i>yùn</i> 韵)		
initial (<i>shēngmǔ</i> 声母)	medial (<i>yùntóu</i> 韵头)	nucleus (<i>yùnfù</i> 韵腹)	ending (<i>yùnwěi</i> 韵尾)	
			vocalic	consonantal

Obr. 7: Moderní model čínské slabiky vycházející z tradiční čínské fonologie v podobě tabulky (C. C. Cheng 1973:11)

Autoři zastávající tradiční model mají pro prvotní „řez“ slabiky na **iniciálu a finálu** po ruce jako pádný argument metodu *fānqiè*. Ta podle nich jednoznačně legitimizuje ustavení finály jako fonologické jednotky, neboť prokazuje dávnou existenci tohoto subsylabického komponentu v čínské fonologii (další krok – rozdělení finály na mediálu a *rime* – zase opravňují tradiční rýmy, pracující s jednotkou *yùn*, tj. subfinálou). Avšak Li Wen-Chao 1999:79 **historickou existenci konceptu finály zpochybňuje**. Zatímco totiž jednotky iniciála a *yùn* se frekventovaně objevovaly po dlouhá staletí, tak finála *nebyla* vymezena jako svébytná jednotka – byla pouze tím, co ze slabiky „zbuďe“ po oddělení iniciály. Li připomíná, že jednotka na úrovni dnešní finály se objevuje teprve v pokusu o latinizaci čínštiny z pera jezuitského misionáře Mattea Riccioho (1605). Li poznamenává, že už sám fakt, že autorem kon-

³ Pozor, „nukleus“ (*nucleus*, *main vowel*) v tomto modelu je třeba odlišovat od „nukleu“ v obecném schématu slabiky – ten může být totiž představován jednoduchou samohláskou, diftongem, nebo slabičnou souhláskou.

ceptu finály je Ital, činí status této jednotky v myslí čínského mluvčího podezřelým. Následně Li tradiční model *Initial-Final* odmítá a spolu s mnoha jinými současnými autory přijímá model *Onset-Rime*. Pojďme o něm v kapitole 8.

6.2 Inventáře složek na nejnižší úrovni hlásek

Čtyři složky na úrovni hlásek – **iniciála, mediála, centrála, terminála** neboli **C, G, V, X** jsou vlastně **čtyři pozice**, „boxy“, do nichž se vsouvají konkrétní hlásky. V každé pozici přitom smí být maximálně jedna hláska. Do každé pozice smějí vstupovat jen přesně vymezené hlásky: každá pozice má svůj vlastní, přísně daný **inventář hlásek** (viz např. Kasevich & Speshnev 1970:364). Pokud se budeme pohybovat na půdě pinyinu, inventáře budou vypadat takto:

iniciály (C)	mediály (G)	centrály (V)	terminály (X)
<i>b, p, m, f</i>			
<i>d, t, n, l</i>			
<i>z, c, s</i>	<i>i, u, ü</i>	<i>a, o, e, i, u, ü, (ê), (er)</i>	<i>i, u</i>
<i>zh, ch, sh, r</i>			<i>n, ng</i>
<i>j, q, x</i>			
<i>g, k, h</i>			

Obr. 8: Inventáře segmentů pro jednotlivé pozice, přijímané pinyinem

Iniciály (*shēngmǔ* 声母) jsou výhradně souhlásky.

Mediály (*yùntóu* 韵头 nebo *jièyīn* 介音) se píšou samohláskovými písmeny (např. *miao, duan, lüe*) a fonologicky jsou pokládány za samohláskové fonémy, ovšem realizují se jako souhlásky, aproximanty [**j**], [**w**], [**y**].

Centrály (*yùnfù* 韵腹) jsou výhradně samohlásky. Všimněme si, že v inventáři centrál nefigurují tzv. „apikální samohlásky“, objevující se v sedmi slabikách *zi, ci, si, zhi, chi, shi, ri*. Pinyin je pokládá za pouhé poziční varianty samohlásky /i/, pokud ta se objeví po apikálních sibilantách. Dvě položky uvedené v závorce: (**ê**), (**er**) HPF nepřijímá jako samostatné centrály (tím pádem je nenajdeme v tabulce finál HPF, viz obr. 12).

Terminály (*yùnwěi* 韵尾) jsou čtyři: dvě samohlásky a dvě nosové souhlásky. Pozor, terminála /u/ ve finálách *-ao, -iao* se zapisuje písmenem „**o**“.

Jak vidno, každý inventář je jiný, vzájemně se nepřekrývají – až na čtyři položky. Jinými slovy, existují pouze **4 hlásky**, které se objevují **ve více pozicích** než jedné: jsou to **i, u, ü, n** (tj. /i/, /u/, /y/, /n/). Například **i** může vystupovat jako mediála, centrála i jako terminála. Nebo **n** může vystupovat jako iniciála, či jako terminála. V závislosti na své pozici mají značně odlišnou výslovnost – podrobněji viz následu-

jičí kap. 6.3. Při zkoumání inventářů zjistíme další důležitý fakt: v pozici **terminály** se může objevit **jak souhláska, tak samohláska**. Terminála může být vokalická (např. *kuaī*), nebo nosová (např. *kuan*). Nelze proto plošně říci, že každá ze čtyř pozic může přijmout jen segment určité povahy – souhláskové nebo samohláskové. Takový výrok „narušuje“ právě terminála. Ukazuje se, že terminála je zjevně jiný koncept než koda.

6.3 Výslovnost složek na nejnižší úrovni hlásek

Fonetická podoba hlásky se **významně liší v závislosti na její pozici** (funkci) ve slabice.⁴ Například /i/, pokud je centrálou, realizuje se jako vysoké napjaté [i] (např. v /lin/ [lin]). Pokud je mediálou, realizuje se jako aproximanta [j] (např. v /lie/ [lje]). Konečně terminální /i/ má podobu nenapjatého, centralizovaného [ɨ] (např. v /lai/ [lai]). Všechna tři /i/ jsou jak svou funkcí, tak i fonetickou povahou „něco jiného“. Jiný příklad: /n/ má odlišné vlastnosti jakožto iniciála (např. v /nei/) a jakožto terminála (např. v /man/). Naopak pozorujeme, že **hlásky v určité pozici vykazují spřízněné vlastnosti**, které mohou jít napříč kategoriemi konsonant–vokál. Například nosová terminála /n/ (např. v /man/) a vokalická terminála /i/ (např. v /mai/) mají z hlediska své artikulace a akustické stavby leccos společného. Neboli: vokalické terminály /i/, /u/ nejsou něco principiálně odlišného od terminál konsonantických /n/, /ŋ/ (opět připomeňme, že stará čínská fonologie neznala koncept vokálů a konsonantů). Souvisí to mj. s faktem, že čínské koncové nosovky /n/, /ŋ/ postrádají některé vlastnosti „řádných“ souhlásek a jsou v mnohém blízké samohláskám: např. vyslovují se velmi nenapjatě; mívají oslabený či dokonce žádný závěr; pokud závěr je, konec artikulace není ukončen explozí; mohou se realizovat jako pouhá nosovost předcházející samohlásky. Kromotoho – jako všechny nosovky – /n/, /ŋ/ patří ke skupině sonor, kam náleží i veškeré samohlásky.

Shrneme-li, pozice hlásky ve slabice je pro její výslovnost velmi zásadní. Na tomto místě je vhodné připomenout tzv. „**polysystemický**“ přístup k fonologii, jenž byl předzvěstí pozdějších autosegmentálních modelů. Jeho představitelem byl zakladatel tzv. Londýnské školy **J. R. Firth**. Počítal s tím, že fonémy jazyka nepředstavují jediný nediferencovaný soubor, ale vytvářejí **jednotlivé subsystémy** podle toho, v jaké pozici uvnitř slabiky nebo slova se vyskytují. Například že systém elementů fungujících jako slabičné jádro je odlišný od systému elementů fungujících na okrajích slabiky. Sampson 1985:216 v rámci svých úvah o Firthově polysystemickém přístupu píše: „Tak např. Číňané, kteří mají pro zachycení výslovnosti slov velmi starobylou terminologii, by nikdy nebyli popsali slabiku, kterou my přepíšeme [nán], jako sekvenci složenou ze tří segmentů, kde první a třetí segment jsou totožné.“ Sampson dále zdůrazňuje adekvátnost Firthova přístupu pro čínštinu a problematičnost uplatňování „západního“ přístupu univerzálně ke všem jazykům: „Firth se domnívá – a podle mě se nemýlí – že [západní] fonologové jsou zavedeni na scesti charakterem evropských systémů písma [která jsou hlásková]... Orientální kultury však mají písma, jež jsou

⁴ Podmíněnost fonetické podoby hlásky její rolí ve slabice není specialitou čínštiny, sledujeme ji i v ostatních jazycích. V čínštině je ale tento jev velmi výrazný, systematický a dobře přehledný.

mnohdy založena na principech jiných. Jejich filologické tradice byly na evropském myšlení nezávislé... Je tedy přirozené, že vědci zabývající se orientálními jazyky se budou zdráhat povýšit systém zápisu řeči svého vlastního klanu na vědecký axiom“.

Mezi západní autory, kteří se odvolávají na čínskou tradici a zároveň se hlásí k Firthovi a jeho *prosodies*, patří také Halliday: „Zde je zřejmé na místě dodat – vzhledem k poněkud jednostrannému obrazu lingvistiky 20. století, jenž dnes všeobecně převládá – že teoretické základy naší studie čerpají ze dvou zdrojů: z tradiční čínské fonologie, tak jak je interpretována Luo Changpeiem a Wang Liem, a z prozodické fonologie vyvinuté J. R. Firthem a jeho kolegy v Londýně. Tyto dva přístupy jsou naprosto kompatibilní a je jim společný vysoce abstraktní přístup k fonologii.“ (Halliday 2005:294, původní článek je z r. 1992).

6.4 Model Dragunových

K nečínským autorům staršího data, kteří snad nejdůsledněji vycházejí z čínské fonologické tradice, patří manželé Dragunovi. Jejich ruský článek Dragunov & Dragunova 1955 vyšel v čínském překladu o dva roky později (viz Long & Long 1957). Sami zdůrazňují, že čínskou slabiku nerozebírají z pohledu evropské lingvistiky, nýbrž na základě specifík čínského jazyka, přičemž vycházejí z tradic čínské filologie (což u nich kladně oceňuje Hsüeh 1986:19). Jejich východiskem není inventář samohláskových a souhláskových fonémů, nýbrž tradiční model uvedený na našem obr. 5. Dragunovi přijímají pouze tři centrály: /a/, /ə/, /Ø/ (tj. „fonologická nula“). K prvním dvěma se připojují čtyři terminály (= čtyři rohy čtverce). K /Ø/ se nepřipojuje nic ([z], [ž] odpovídají v pinyinü „apikálním samohláskám“). Tak jsou ustaveny tři série tzv. základních finál:

série s centrálou /a/	série s centrálou /ə/	série s centrálou /Ø/
-ai	-əi	-Ø [z], [ž]
-au	-əu	
-a	-ə	
-an	-ən	
-aŋ	-əŋ	

Obr. 9: Základní finály Dragunových

Položky umístěné ve čtvercích jsou **subfinály** (subfinála je pro Dragunovy jediným samohláskovým (!) fonémem – ať už je tvořena samotnou centrálou, nebo centrálou + terminálem). Subfinály dále kombinují se čtyřmi **mediálami** (= čtyři rohy každého čtverce, viz níže). Souhrn všech takto vzniklých sekvencí pak vytváří inventář finál. Pro ilustraci uvádíme tři mikrosystémy finál, vzniklé z finál základních obohacením o mediálu /i/ (symbol --- značí neexistující finálu; hláska [i] ve třetím čtverci je mediála *vystupující v roli centrály*).

série s centrálou /a/	série s centrálou /ə/	série s centrálou /Ø/
---	---	-Ø [i]
-ia	-iə	
-ian	-iən	
-iau	-iəu	
-iaŋ	-iəŋ	

Obr. 10: Základní finály obohacené mediálou /i/

Analýza Dragunových (podrobněji viz Třísková 2012:225) je fonologicky velmi úsporná. Přispívá k tomu zejména fakt, že **vysoké samohlásky se nepřipouštějí jako centrály** – interpretují se jako mediály, které *fungují* coby centrály (nutným předpokladem tohoto řešení je ovšem přijetí fonologické nuly /Ø/ do inventáře centrály (mediála a terminála mohou být neobsazené, nejde však o foném /Ø/). Nulovou centrálu /Ø/ mají Dragunovi ve slabikách, které pinyin zapisuje jako *zi, ci, si, zhi, chi, shi, ri* (a za centrálu zde považuje „apikální samohlásku“). Nositelem slabičnosti v těchto slabikách je podle Dragunových slabičné protažení iniciály, tedy **slabičná souhláska** (se zápisem výslovnosti [z], [ʒ]). To znamená, že v jejich modelu vokál není povinnou složkou slabiky – na rozdíl od pinyinů a v souladu se systémem *Zhùyin zimú*.

7 Pinyin a jeho předchůdci

7.1 Čínské latinkové systémy do vzniku pinyinu

Než se budeme věnovat pinyinu, zmíníme některé jeho „předskokany“. Prvním oficiálně přijatým latinkovým systémem se v Číně stal **Gwoyeu Romatzyh, Guóyǔ luómǎzì** 国语罗马字 (doslova „romanizace pro národní jazyk“). Ten již byl důsledně fonematičtější. *Guóyǔ luómǎzì* byl sice obtížný k naučení, ale měl své nesporné výhody. Jedním z jeho charakteristických rysů byl zvláštní způsob zápisu tónů: nepoužíval žádné diakritické značky, ale inkorporoval tón do latinkového zápisu slabiky, takže byl od slabiky fakticky neoddělitelný (*mā* = mha, *má* = ma, *mǎ* = maa, *mà* = mah). Přepis vytvořila skupina lingvistů, jejímiž členy byli mj. Yuen-Ren Chao (*Zhao Yuenren*) a Lin Yutang. Roku 1928 byl přijat jako oficiální latinizační systém, užívaný paralelně s předchozím systémem *Zhùyin zimú*.

O několik let později vznikl o mnoho jednodušší **Latinxua Sin Wenz, Lǎdīng-huà xīn wénzì** 拉丁化新文字 (doslova „nové latinizační písmo“). Byl vypracován r. 1931 ve spolupráci se sovětskými lingvisty, mezi jinými A. A. Dragunovem. Byl vyvinut přímo v Sovětském svazu pro potřeby šíření gramotnosti mezi čínskými imigranty na Dálném východě; díky nevyznačování tónů byl relativně jednoduchý (k tomu Norman 1988:260). Tento systém tedy vznikl jako produkt jiného, neoficiálního proudu propagujícího jazykovou standardizaci. Nedostalo se mu sice uznání příslušných míst, avšak v praxi byl mnohem rozšířenější než systém *Guóyǔ luómǎzì*, který byl kvůli své složitosti neoblíbený.

Ojedinělou analýzu předložil **Fu Maoji** (Fu 1956). Fu tón fonologicky vkomponoval do finály, takže např. -ái, -ǎi, -ài pro něj byly tři různé finály. Erizované finály

navrhoval pokládat za samostatný soubor finál, tj. nevyděloval erizační element jako zvláštní fonologický element. Tím obojím mu ovšem dramaticky narostl inventář finál – na 136! Jeho řešení má sice své problémy, avšak výstižně dokládá čínské vnímání tónu jako inherentní součásti slabiky, což je pro mluvčí netónových jazyků obtížně pochopitelné. Fuův článek vyvolal četné reakce na stránkách odborných časopisů, a to mnohdy kritické. Například proti němu vystoupil **Shi Cunzhi** (Shi 1957) – zdůrazňoval, že tón je třeba analyzovat odděleně od segmentální slabiky, a že erizované finály nepředstavují samostatný druh finál, nýbrž spojení neerizované finály s erizujícím elementem (Shi sám nabízel alternativní pohled na slabiku *pu-tonghua*: domnívá se, že subfinála nemá být analyzována na fonémy; tato myšlenka je v souladu s čínskou tradicí).

7.2 Pinyin

Také abeceda pinyin je vybudován na tradičním modelu slabiky. Vznikla v rámci jazykové reformy zahájené po r. 1949 a úředně byla přijata r. 1958 pod názvem *Hànyǔ pīnyīn fāng'àn* 汉语拼音方案 (HPF), doslova „Projekt fonetizace pro čínštinu“ (viz Trísková 2012:25).⁵ Oficiální podoba HPF je značně stručná a žádné schéma slabiky ani verbální popis její struktury neobsahuje. Komponenty slabiky v HPF explicitně zmíněné jsou **iniciála**, **finála** a **tón**. Další strukturální informace však lze vyčíst z tabulky finál, jak uvidíme níže.

Tabulka iniciál má 21 položek a nepotřebuje dalšího komentáře:

二、声母表

b	p	m	f	d	t	n	l
ㄅ 玻	ㄆ 坡	ㄇ 摸	ㄈ 佛	ㄉ 得	ㄊ 特	ㄋ 讷	ㄌ 勒
g	k	h		j	q	x	
ㄍ 哥	ㄎ 科	ㄏ 喝		ㄐ 基	ㄑ 欺	ㄒ 希	
zh	ch	sh	r	z	c	s	
ㄓ 知	ㄔ 蚩	ㄕ 诗	ㄖ 日	ㄗ 资	ㄘ 雌	ㄙ 思	

在给汉字注音的时候为了使拼式简短, zh ch sh 可以省作 $\hat{z} \hat{c} \hat{s}$ 。

Obr. 11: Tabulka iniciál HPF

Tabulka finál má 35 položek. Je organizována způsobem, který odpovídá tradičním představám o finále a tradičním kategoriím *si hū*. Komponenty mediála, centrála, terminála ani subfinála se sice výslovně nezmiňují, avšak **mediální komponent** je patrný ze sloupců tabulky, které odpovídají jednotlivým *hū*. V řádcích tabulky jsou

⁵ Procesem vzniku pinyin, jeho historickými kořeny i nejrůznějšími obecnými aspekty latinizace se podrobně zabývá čínsky psaná monografie badatele Zhou Youguanga (Zhou 2007), který je pokládán za „otece pinyin“.

pak vidět jednotlivé **subfinály**: finály v téže řádce sdílejí stejnou subfinálu (tj. mají stejnou centrálu a terminálu). Konečně lze z tabulky odečíst i **terminály**: řádek 1–4: nulová terminála, řádek 5–9: vokalická terminála, řádek 9–13: nosová terminála.

三、韵母表

	i 衣	u ㄨ 乌	ü 迂
a ㄚ 啊	ia 呀	ua ㄨㄚ 哇	
o ㄛ 喔		uo ㄨㄛ 窝	
e ㄝ 鹅	ie 耶		üe 约
ai ㄞ 哀		uai ㄨㄞ 歪	
ei ㄟ 欸		uei ㄨㄟ 威	
ao ㄠ 熬	iao 腰		
ou ㄡ 欧	iou 忧		
an ㄢ 安	ian 烟	uan ㄨㄢ 弯	üan 冤
en ㄣ 恩	in 因	uen ㄨㄣ 温	ün 晕
ang ㄤ 昂	iang 央	uang ㄨㄤ 汪	
eng ㄥ 亨的韵母	ing 英	ueng ㄨㄥ 翁	
ong (ㄨㄥ) 轰的韵母	iong 雍		

Obr. 12: Tabulka finál HPF

Finála **-i** ve slabikách *zi, ci, si, zhi, chi, shi, ri*, retroflexní finála **-er** a slabika *ê* jsou okomentovány v poznámkách HPF (zde je neuvádíme).

Finály HPF bývají v učebnicích zorganizovány do následujícího přehledu.

1. jednoduché samohlásky (*dān yùnmǔ* 单韵母)

-a, -o, -e, -i, -u, -ü

2. dvojhlásky a trojhlásky (fù yùnmǔ 复韵母)

-ai, -ei, -ao, -ou, -ia, -ie, -ua, -uo, -üe, -iao, -iou, -uai, -uei

3. nosové finály (bí yùnmǔ 鼻韵母)

-an, -en, -ang, -eng, -in, -ing, -ong, -ün,
-ian, -iang, -uan, -uang, -uen, -ueng, -üan, -iong

Tato klasifikace bohužel nereflktuje vnitřní fonologické ustrojení finál. Například si všimněme, že strukturně odlišné dvojhlásky klesavé (-ai) a dvojhlásky stoupavé (-ia) spadají do téže skupiny; naopak strukturně spřízněné finály -ai, -an se nacházejí v různých skupinách. Alternativní klasifikaci finál, která strukturu zohledňuje, nabízí Třísková 2012:275.

7.3 Alternativní pohledy

Přestože v ČLR pinyin během více než půlstoletí své existence zcela ovládá fonologický terén, vznikly i některé konkurenční analýzy. Pozornost si zaslouží zajímavý článek You Rujie et al. 1980. Autoři se domnívají, že pro čínštinu není nutně vhodné při vymezování fonémů vycházet z konceptů „samohláska“ a „sohláska“ a ustavovat samohláskové a souhláskové fonémy, jak se to standardně činí pro indoevropské jazyky. Doporučují vycházet z tradičních konceptů **iniciála – finála – tón**. V nich se totiž zrcadlí specifika čínské slabiky, myšlenky tradiční čínské filologie (včetně systémů *fǎnqiè* a *sì hū*) i cit rodilého mluvčího. Zavádějí tři druhy fonologických jednotek:

- *shēngwèi* 声位, což lze přeložit jako „**inicialémý**“
- *yùnwèi* 韵位, což lze přeložit jako „**finalémý**“
- *diào wèi* 调位, což lze přeložit jako „**tonémý**“

„Inicialémý“ a „tonémý“ necháme stranou. Věnujme se zajímavému konceptu „finalémů“ (důležité čínské termíny: *yīnsù* 音素 = hláska/fón/sound, *yīnwèi* 音位 = foném). „**Finalémý**“ jsou podle své výslovnosti rozděleny na dva typy:

- 1) **jìng yīnsù** 静音素, do angličtiny autory překládáno jako *static speech sounds*, např. [a], [i]
- 2) **dòng yīnsù** 动音素, do angličtiny autory překládáno jako *kinetic speech sounds*, např. [a^h], [a^m]

První, „statický“ typ jsou jednoduché samohlásky. Pod druhý, „kinetický“ typ finalémů spadají jednak klesavé dvojhlásky, např. /a^h/, jednak spojení vokálu s nosovou terminálou, např. /a^m/ . Jak „statický“, tak i „kinetický“ typ představují jediný „finalém“, resp. jedinou fonologickou jednotku. Naproti tomu stoupavé dvojhlásky, např. /ia/, představují spojení dvou „finalémů“ /i/ + /a/, resp. dvou „statických *yīnsù*“. Složené finály jako /ua^h/, /ua^m/ jsou také spojením dvou „finalémů“, resp. jednoho „statického *yīnsù*“ a jednoho „kinetického *yīnsù*“, tedy /u/ + /a^h/, resp. /u/ + /a^m/.

Přijetím „kinetického *yīnsù*“ jako jediné fonologické jednotky autoři navazují na Shi Cunzhiho 1957 (viz výše). Argumentují mj. tím, že **terminála** (jak vokalizká, tak nosová) má oslabenou artikulaci, naznačuje pouze *směr* artikulačního pohybu a „ve skutečnosti vůbec není plnou artikulační jednotkou“. Podotkneme, že tento argument je zcela na místě, a že procvičování neplnohodnotné artikulace terminál by rozhodně mělo patřit do výuky čínské výslovnosti. Stojí za povšimnutí, že s obdobným řešením přišli již o třicet let dříve Dragunov & Dragunova 1955: „finalémy“ jsou velmi podobné fonologickým subfinalám Dragunovových. Nevíme ovšem, zda You et al. z Dragunovových čerpali (každopádně je necitují).

You Rujie et al. dále zdůrazňují (str. 330), že přijetím „finalémů“ se výrazně zjednoduší **problém s alofonickými variacemi samohlásek** (v čínské slabice totiž dochází k asimilaci hlásek především uvnitř základu slabiky, subfinaly, tj. uvnitř „kinetického *yīnsù*“). Připomínají, že zatímco analýzy pracující se samohláskovými fonémy musí komplikovaně objasňovat vznik dlouhé řady alofonů pro několik málo samohláskových fonémů (např. Fu Maoji 1956 má pro svých 5 vokalizkých fonémů 17 alofonů), tak u předkládané analýzy se problém vyřeší v rámci 18 „finalémů“ (8 *jīng yīnsù*, 10 *dòng yīnsù*). I tento argument má nepopiratelnou váhu. Je však třeba připomenout, že k řešení jim zůstávají alofonické variace vysokých samohlásek /i/, /u/, /y/ v roli centrály oproti roli mediály.⁶

Analýzu, kterou představili You et al., podporuje i Li Yanrui 1984; pokládá ji za velmi vhodnou pro čínštinu. Odvolává se přitom na Chaův článek z r. 1934, který se zastává možné rozmanitosti fonologických přístupů podle jejich účelu. Li píše: „Ustavení fonémů *pūtōnghuà* na základě systému iniciála – finála – tón odpovídá tradičnímu úzu ve fonologické analýze čínštiny; fonologický systém se tak stává poměrně jednoduchý. Takový pohled má své výhody i v procesu výuky výslovnosti *pūtōnghuà*. Mělo by mu být dovoleno existovat“. Li tím evidentně myslí „existovat paralelně se „západním“ typem analýzy čínštiny“. Ten má samozřejmě také svoje opodstatnění, připomíná Li – bylo jej využito např. při tvorbě abecedy pinyin.

8 Moderní nelineární model: Onset-Rime

Jak jsem ukázali, v čínské lingvistice má hierarchický pohled na slabiku hluboké kořeny. Západními lingvisty však nebyl v popisu čínské slabiky po dlouhou dobu vesměs uplatňován (pokud se autoři přímo nehlásili k tradičnímu čínskému modelu – jako např. Dragunovovi). Teprve s příchodem **nelineárních fonologických analýz** na přelomu 70. a 80. let 20. stol. se zájem západních lingvistů obrátil k fonologické reprezentaci čínské slabiky v novém rámci. Jejich modely se snaží popsat **vnitřní strukturu slabiky**, tj. osvětlit způsob, jakým se hlásky sdružují v subsylabické

⁶ Daná analýza totiž centrálu a mediálu v principu nerozlišuje. Tři vysoké centrály /i/, /u/, /y/ (nenásledované terminálou) jsou pro ni týmiž „finalémy“ jako tři mediály /i/, /u/, /y/. Například samohláska **u** ve slabice /ku/ je „finalémem“ /u/, ve slabice /kua/ je taktéž „finalémem“ /u/ (obdobně tomu bylo v systému *Zhuyin zimú*; značka \times mohla představovat jak centrálu **u**, tak mediálu **u**: $\text{ㄊ} \times = /ku/$, $\text{ㄊ} \times \text{ㄩ} = /kua/$). Problém je však v tom, že fonetická realizace vysoké samohlásky ve funkci centrály se významně liší od její realizace ve funkci mediály. Touto otázkou se článek nezabývá, což mu lze případně vytknout.

komponenty vyšších úrovní, a jaké jsou hierarchické vztahy mezi nimi. Zajímají se též o **obligatornost / fakultativnost** komponentů. Model čínské slabiky se přitom snaží budovat ve světle moderní teorie slabiky, která usiluje o postžení jazykových univerzálií. Li Wen-Chao 1999:75 k tomu píše: „[téma struktury slabiky] je v posledních deseti letech předmětem vzrušených diskusí, zatímco dříve bylo zanedbáváno. Klíčovým předmětem sporů je to, zdali má být mediála přičleněna k *rime* [tj. k základu slabiky], anebo k iniciále.“

8.1 Podoba modelu

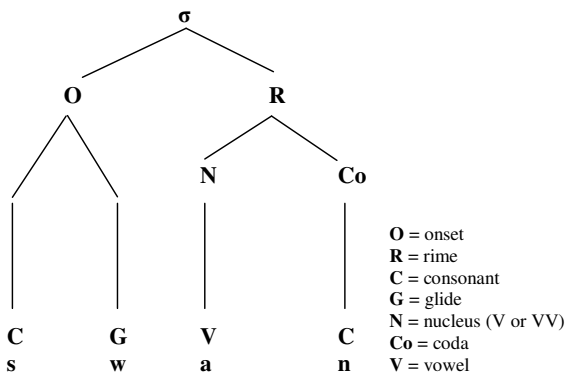
Podívejme se nyní na moderní hierarchický model čínské slabiky, který Li Wen-Chao 1999 nazývá **Onset-Rime**, a který stojí v kontrastu k tradičnímu modelu **Initial-Final** (označení přejímáme od Lia 1999:75, nepřekládáme je). Model *Onset-Rime* přijímají např. Bao 1990, 1995, 1996, Duanmu 1990, 2002, Li 1999, Lin 2007. Jeho varianty jsou graficky znázorněny v kap. 8.2, 8.3. Zásadní odlišnost od modelu tradičního tkví v tom, že v modelu *Onset-Rime* **není přítomna jednotka na úrovni finály**. Prenukleární **glida** (odpovídající mediále), se **včleňuje do préturey** (*onsetu*). Prétureu tedy společně sdílí iniciální souhláska a glida (připomeňme, že v tradičním modelu iniciální souhláska obsazovala prétureu samostatně, kdežto mediála patřila do finály). Ruší se tak bezvýhradná korespondence préturey s iniciálou. Zbývající část slabiky tvoří základ slabiky, *rime*. Tradiční jednotka „finála“ tedy z modelu mizí; v případě potřeby může být ovšem finála reprezentována jako sled elementů GVX, (čehož využívá např. Dunamu 2002:61 – z toho je patrné, že mu jednotka na úrovni finály poněkud „chybí“). Další odlišností je, že v modelu *Onset-Rime* lze přijmout jen klesavé diftongy; není zde prostor pro koncept stoupavých diftongů ani trifitongů.

Jako jedna z hlavních opor daného modelu je uváděna analýza řečových chyb rodilých mluvčích – při chybách bývá zaměňováno celé spojení iniciální souhláska + glida (mediála), nikoli samotná iniciála. Duanmu 1990:25 předkládá šest dalších argumentů pro včlenění glidy do préturey: např. akustický – že totiž glida, přestože je foneticky schopna účastnit se nesení tónu, takto nefunguje; tón se nakládá až na hlavní samohlásku a případně následující segmenty. Dále rýmy, jazykové hry aj. Jiní autoři však jeho argumenty vyvracejí.

8.2 Je glida samostatná hláska?

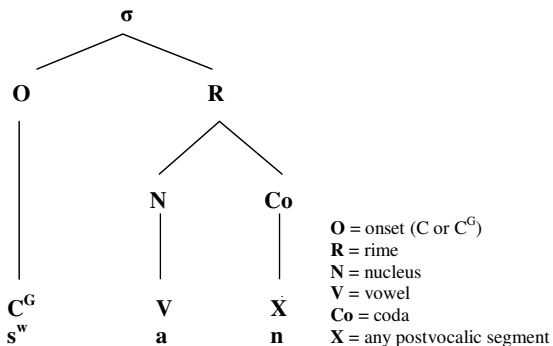
Zastánci modelu *Onset-Rime* sice jednomyslně kladou glidu do préturey, ale nejsou zajedno v tom, jestli se má glida (**G**) pokládat za samostatný zvukový segment, anebo za sekundární artikulaci k iniciální souhlásce (**C**). Podívejme se na jejich modely blíže:

- Většina autorů pokládá glidu za **samostatný segment** a přiděluje jí v préture (onsetu) samostatnou pozici. Kombinace **CG** pak vytváří souhláskovou skupinu. Takové pojetí nabízí např. Lin 2007:108:

Obr. 13: Model *Onset-Rime*, ve kterém glida má samostatnou pozici (Lin 2007:108)

- Naproti tomu Duanmu 2002:28, 80, 84 glidě upírá samostatnou pozici ve struktuře slabiky. Glidu chápe jako **sekundární artikulaci k iniciální souhlásce**. Celý zvukový útvar zapisuje jako C^G (podkladově však jako dva segmenty CG). Například slabiky *suan*, *bian*, *nüe* Duanmu transkribuje jako [s^wan], [p^jan], [n^e]. Tohoto modelu se zastává také Li 1999. Schéma slabiky lze pak znázornit takto (Li 1999:83; Wu Yuwen 1994:14):

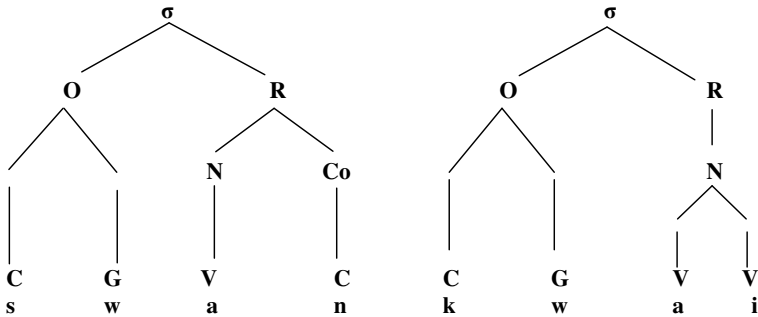
Obr. 14: Model *Onset-Rime*, ve kterém glida nemá samostatnou pozici (Li 1999:83)

Duanmu se svoje stanovisko snaží podpořit řadou argumentů fonetických i fonologických. Zdůrazňuje například, že kombinace CG se realizuje jako jediný zvuk artikulovaný naráz: např. v čínské slabice *suan* nastupuje zaokrouhlení rtů hned od začátku artikulace – na rozdíl od anglického *sway*, kde nastupuje později. Duanmu také připomíná, že přítomnost G neprodłużuje znatelným způsobem trvání slabiky. Pro

nazírání **CG** jako jediné fonetické hlásky tedy existují určité argumenty. Avšak z hlediska fonologie je zřejmé, že přijetím **CG** jako jednoho fonologického segmentu by značně narostl počet iniciálních konsonantů. Proti takovému řešení tedy mluví jeho neúspornost. Duanmu se dalšími kroky snaží tuto překážku odstranit. Do detailů se nebudeme pouštět, jen dodejme, že jeho řešení je poměrně neobvyklé.

8.3 Kam patří koncový element?

Další nejednota mezi analýzami se týká **koncového komponentu X**, který odpovídá **terminálu** z tradičního modelu. Připomeňme, že může být buď nosový, nebo vokalicový (např. ve slabikách /man/, /mai/). Otázkou je, které strukturální části slabiky odpovídá – zdali patří do nukleu slabiky, nebo do kody, nebo tam či tam podle svého typu. Někteří autoři **oba typy terminály** (nosovou i vokalicovou) umísťují **do kody**. Pro vokalicovou terminálu je to sice poněkud v rozporu s obecným modelem slabiky, kde koda je vždy konsonantická, ovšem čínština k takovému řešení vybízí – je to v souladu s tradičním přístupem, který mezi vokalicovou a nosovou terminálou nečinil principiální rozdíl. V těchto modelech je tedy koda identifikována s terminálou. Toto řešení přijímá např. Duanmu 2002:81. Jiné popisy řadí **nosové zakončení do kody**, kdežto **vokalicé do nukleu slabiky**, kde spolu se slabičnou samohláskou vytváří klesavý diftong. Tak postupuje např. Lin 2007:66, 108, jak vidno na následujícím obr. 15. Schéma vlevo ukazuje slabiku, která je ukončena nosovkou, jež je přisouzena kodě. Schéma vpravo ukazuje slabiku s koncovým vokalicovým elementem, který je včleněn do nukleu; koda zůstává neobsazena, proto se ve schématu ani neobjevuje:

Obr. 15: Model slabiky, který umísťuje koncovou nosovku do kody, kdežto koncový vokalicový element do nukleu slabiky (dle Lin 2007:108)

V modelu, který přijímá Lin, se **ruší korespondence mezi kodou a terminálou**. Tím, že se nosovému a vokalicovému zakončení přisoudí odlišné strukturální vlastnosti, je znemožněna existence terminály jako fonologické jednotky. Také se **ruší korespondence mezi nukleem a centrálou**: nukleus může být tvořen buď samotnou centrálou, anebo klesavým diftongem, tj. spojením centrály s vokalicovou terminálou.

Někteří zastánci modelu *Onset-Rime* v nukleu připouštějí nejen samohlásku, ale i **slabičnou souhlásku** (týká se to sedmi slabik, zapisovaných v pinyinu jako *zi, ci, si, zhi, chi, shi, ri*). Tak postupují např. Lin 2007:169 nebo Duanmu 2002:36. V takové analýze není samohláska povinnou složkou čínské slabiky.⁷

9 Porovnání modelů

Srovnáme-li výše uvedené analýzy, pozorujeme následující shody a rozdíly:

- Bez ohledu na svá teoretická východiska se drtivá většina autorů shoduje na tom, že čínská slabika je podkladově tvořena čtyřmi pozicemi. Tyto pozice odpovídají **čtyřem strukturním komponentům na úrovni hlásek**, z nichž každý má ve slabice odlišnou funkci. Jsou to konkrétně: **1.** iniciální souhláska, **2.** neslabičná samohláska, realizovaná jako glida, **3.** hlavní samohláska, **4.** koncový element. Tyto čtyři komponenty jsou běžně označovány jako **C, G, V, X**. Mnohdy (ač ne vždy) bývají ztotožňovány se čtyřmi tradičními komponenty čínské slabiky: **iniciála – mediála – centrála – terminála**. Korespondence mezi **C, G, V, X** a tradičními komponenty v některých modelech nefunguje, nicméně shodu na počtu komponentů a jejich charakteru lze prohlásit za **téměř univerzální** pro všechny pohledy na čínskou slabiku.
- Drtivá většina analýz přijímá princip, že v jedné pozici smí být **maximálně jedna hláska**. Zvláštním případem je tzv. sufix **-r**, který se může objevit na konci slabiky, např. ve slabikách *banr, gair* (tzv. „erizované slabiky“), a de facto nahrazuje terminálu. Tato situace bývá řešena různě.
- Souhlas panuje v tom, že v roli jednotlivých komponentů **C, G, V, X** se smí objevit **přesně vymezený inventář hlásek**. Ovšem názory na konkrétní inventáře, a také na obligatornost komponentů, resp. v kterém z inventářů se smí objevit nula, jsou u různých autorů různé.
- Odlišné jsou názory na **postavení mediály (G)** ve struktuře slabiky. Ty se promítají do dvou typů modelů: tradičního *Initial-Final* a moderního *Onset-Rime*.
- Všechny modely přijímají subsylabický komponent, který je tvořený spojením hlavní samohlásky a koncového elementu. V současných modelech se nazývá **rime / rhyme (VX)**, v tradičním modelu **subfinála**, ve středověké čínské fonologii **yùn**. Všechny modely dále přijímají **klesavé diftongy**, které odpovídají tomuto *rime / subfinále / yùn*. Jednotka *rime* je všeobecně uznávána jako doména důležitých fonologických i fonetických procesů.
- Různí se názory na to, zdali je **samohláska povinnou složkou** čínské slabiky – některé modely počítají se slabičnými souhláskami, některé nikoli.

Představili jsme dva principiálně odlišné pohledy na čínskou slabiku – tradiční model *Initial-Final*, a moderní model *Onset-Rime*. Každý z nich má své argumenty

⁷ Přijetí slabičných souhlásek ovšem není specialitou modelů *Onset-Rime* – setkáme se s ním i u některých autorů pracujících s modelem tradičním (Dragunov & Dragunova 1955).

a své přednosti, které je třeba posuzovat v závislosti na účelu analýzy. Nás nyní zajímá to, který se jeví jako vhodnější pro výuku čínské výslovnosti.

10 Výhody tradičního modelu pro výuku

Pinyin, potažmo i jazykové učebnice publikované v ČLR (a nejen tam), přijímají tradiční model slabiky. V realitě asi sotva hrozí, že by byl ve výuce čínštiny opuštěn pinyin jakožto její hlavní nástroj, a byl nahrazen přístupem založeným na modelu *Onset-Rime*. Nicméně nezaškodí, když zrekapitulujeme výhody modelu *Initial-Final* pro výuku. Tento model přijímá jednotku finála (zatímco model *Onset-Rime* s ní nepracuje). Tradiční jednotka finála má četné výhody:

- Umožňuje přijetí konceptu **stoupavých diftongů a triftongů**. Ty jsou – minimálně v pedagogické praxi – velmi užitečné. V modelech *Onset-Rime* je místo pouze pro klesavé diftongy.
- Finála (včetně svých složek) představuje doménu (*domain*), v jejímž rámci je možný transparentní, dobře pochopitelný **výklad rozličných fonetických a fonologických procesů** probíhajících v čínské slabice (např. znatelná je asimilace centrály k terminále, jako *ban* → [ban], *bang* → [baŋ] apod., zatímco asimilace centrály k mediále není výrazná). Zlikvidováním jednotky na úrovni finály však daná doména mizí. Je pak nutno pracovat buď s menší doménou – slabičný základ, *rime*, anebo rovnou s doménou celé slabiky. To je méně přehledné a efektivní.
- Lze pracovat s **tradičními kategoriemi finál *si hū***. Ty umožňují přehledně zmapovat kombinatoriku iniciálních konsonantů s finálami. Tato kombinatorika má své diachronní zdroje a je výrazně pravidelná: její vzorec je narysován právě kategoriemi *si hū*. Například iniciály **z, c, s** se nemohou pojit s finálami typů *qíhī hū* a *cuōkōu hū*, iniciály **j, q, x** se naopak nemohou pojit s finálami typu *kāikōu hū* a *hékōu hū*, takže obě řady jsou v komplementární distribuci. Tímto způsobem lze získat představu o komplementární distribuci rozličných řad iniciálních souhlásek, přehled o inventáři čínských slabik a postihnout logiku absencí v tomto inventáři. Modely *Onset-Rime* takovýto nástroj nemají.
- Kategorie finál *si hū* se odvíjejí od prvního elementu finály (ať už je jím mediála, nebo centrála). Umožňují tak **zobecnit modifikace výslovnosti iniciálních souhlásek** v závislosti na prvním elementu finály. Například lze říci: „před finálami typu *hékōu hū* a *cuōkōu hū* [které začínají na zaokrouhlenou samohlásku] dochází k labializaci iniciální souhlásky“ (např. *suān* [s^wan] oproti *sān* [san]). Nebo: „Povaha aspirace u čínských souhlásek je ovlivňována kategorií *hū*, k níž patří následující finála.“ (např. aspirační šum u souhlásky /tʰ/ má znatelně jinou povahu ve slabikách *ta* [tʰa:] a *ti* [tʰi:]; viz Tříšková 2014).

Hlavní myšlenka, kterou chceme naznačit, je tato: případné odvržení modelu *Initial-Final* v oblasti výuky výslovnosti by mělo problematické důsledky, které by musely být zváženy.

11 Závěr

Rozbor struktury čínské slabiky se sice může jevit jako značně abstraktní a odtažitě téma, avšak ve skutečnosti hlubší znalost stavby slabiky přináší užitečné výhody, mimo jiné ve výuce čínské výslovnosti. Umožňuje například hlouběji pochopit fonetickou tvářnost jednotlivých funkčních komponentů slabiky. Připomeňme například (kap. 6.3): centrála /i/ se realizuje jako vysoké napjaté [i] (např. v *lin* [lin]), mediála /i/ se realizuje jako aproximanta [j] (např. v *lie* [lje]), a terminála /i/ se realizuje jako nenapjaté, centralizované [ɨ] (např. v *lai* [lai]). Tento moment je pro výuku výslovnosti velmi důležitý, protože studenti se často mylně domnívají, že „to, co se píše stejným písmenem, se i stejně vyslovuje“. Tím pádem si např. neuvědomují zásadní rozdíl ve výslovnosti klesavých (-ai) a stoupavých (-ia) diftongů. Při nerespektování specifických vlastností mediál u studenta hrozí „roztržení“ slabiky na dvě: *lie* → *[li. je]. Při nerespektování specifických vlastností vokálních terminál zase hrozí jejich nepřirozená, příliš napjatá výslovnost: *mai* → *[maj]. Analogicky též hrozí napjatá, „přeartikulovaná“ výslovnost nosových terminál s nepatřičnou explozí na konci: *mang* → *[mank]. Dalším okruhem, kde je znalost struktury slabiky užitečná, je pochopení asimilačních procesů, které probíhají uvnitř maximálně těsného spojení centrály a terminály (tj. uvnitř subfinály): *ban* → [pan], případně [pã]; *ban* → [paŋ], případně [pã]. Z těchto důvodů se přimlouváme, aby byl do výuky čínské výslovnosti standardně začleněn nejen teoretický výklad struktury slabiky přijímaný v pinyinu (obr. 5), ale i jeho praktická aplikace do procvičování výslovnosti. Je přitom samozřejmě na místě studentům připomenout, že existují i jiné možné analýzy než je přístup pinyinu.

Literatura

- BLEVINS, Juliette: The syllable in phonological theory. In: John Goldsmith ed. *The Handbook of Phonological Theory*. Cambridge (Mass.), Oxford 1995, ss. 206–244.
- CLARK, John – YALLOP, Colin: *An Introduction to Phonetics and Phonology / Yuyinxue yu yinxue rumen*. Beijing 2000. Čínské vydání publikace Clark a Yallop: *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Oxford 1990, 1995.
- DRAGUNOV, Alexandr Alexandrovič – DRAGUNOVA, Jekatěrina Nikolajevna: Struktura sloga v kitajském nacional'nom jazyke. In: *Sovetskoje vostokovedeni-je* 1. Moskva 1955, ss. 57–74. Čínská verze viz Long Guofu.
- DUANMU San: *The Phonology of Standard Chinese*. Oxford 2002.
- DUANMU San: *Syllable Structure – the Limits of Variation*. Oxford 2009.
- DUBĚDA, Tomáš: *Jazyky a jejich zvuky. Univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha 2005.
- FU Maoji: Beijinghua de yinwei he pinyin zimu [fonémy pekingštiny a písmena pinyinu]. *Zhongguo yuwen* 1956, č. 5, ss. 3–12.

- HALLIDAY, Michael A. K.: A systemic interpretation of Peking syllables. In: Jonathan Webster ed. *Studies in Chinese Language. The Collected Works of M. A. K. Halliday*, Vol. 8. London 2005. ss. 294–320.
- HARTMAN, Lawton: The segmental phonemes of the Peiping dialect. *Language* 1944, 1, ss. 28–42.
- HOCKETT, Charles Francis: Peiping phonology. *Journal of the American Oriental Society* 1947, 4, ss. 253–267.
- HUANG Borong – Liao Xudong: *Xiandai hanyu* [současná čínština] I.–III. Beijing 2002.
- HSÜEH, Frank [Xue Fengsheng]: *Beijing yinxi jixi* [fonologický systém pekingštiny]. Beijing 1986.
- CHAO Yuen-Ren: The non-uniqueness of phonemic solutions of phonetic systems. *Bulletin of the Institute of History and Philology, Academia Sinica* 1934, 4, ss. 363–397.
- CHAO Yuen-Ren: *Mandarin Primer*. Cambridge (Mass.) 1948.
- CHAO Yuen-Ren: *A Grammar of Spoken Chinese*. Berkeley 1968.
- CHENG Chin-Chuan [Zheng Jinquan]: *A Synchronic Phonology of Mandarin Chinese*. The Hague 1973.
- CHENG, Robert L. [Zheng Liangwei]: Mandarin phonological structure. *Journal of Linguistics* 1966, 2, ss. 135–138.
- KASEVIČ, Vadim B.: *Fonologičeskije problemy obščego i vostočnogo jazykoznanija*. Moskva 1983.
- KASEVICH, V. B. – Speshnev, N. A.: Zero in phonological description: Chinese and Burmese. *Word* 1970, 3, ss. 362–372. Přetištěno In: N. A. Spěšnëv: *Kitajskaja filologija. Izbrannyje stati*. Sankt Peterburg 2006, ss. 52–59.
- KRATOCHVIL, Paul: *The Chinese Language Today*. London 1968.
- LI Wen-Chao: *A Diachronically Motivated Segmental Phonology of Mandarin Chinese*. New York 1999.
- LI Yanrui: Putonghua yinwei yanjiu shuping [komentář k výzkumu fonémů standardní čínštiny]. *Zhongguo yuwen* 1984, 4, ss. 254–260.
- LIN Tao – WANG Lijia: *Yuyinxue jiaocheng* [kurs fonetiky]. Beijing 2003.
- LIN Yen-Hwei: *The Sounds of Chinese*. Cambridge 2007.
- LONG Guofu – Long Guowa [Dragunov – Dragunova]: Hanyu putonghua yinjie de jieou [struktura slabiky ve standardní čínštině]. *Zhongguo yuwen* 1958, 11, ss. 513–521.
- NORMAN, Jerry: *Chinese*. Cambridge 1988.
- OHNESORG, Karel – Švarný, Oldřich: *Études expérimentales des articulations Chinoises*. Rozpravy Československé akademie věd 1955, sešit 5. Praha 1955.
- PALKOVÁ, Zdena: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha 1994.
- SEHNAL, David: Čínské znakové písmo, jeho povaha a vývoj. In: Černá, Z. a O. Lomová (eds.): *Z myšlenek a představ Žluté země*. Brno 2002, ss. 13–30.

- SHI Cunzhi: Beijinghua yinwei wenti shangque [diskuse o otázce fonémů pekingštiny]. *Zhongguo yuwen* 1957, 2, ss. 9–15.
- SPĚŠNĚV, Nikolaj Alexejevič: *Fonetika kitajského jazyka*. Leningrad 1980. 1. vyd. 1972.
- SPĚŠNĚV, Nikolaj Alexejevič: *Vvedenie v kitajskij jazyk: fonetika i razgovornyj jazyk*. Sankt Peterburg 2003.
- SPĚŠNĚV, Nikolaj Alexejevič: *Kitajskaja filologija. Izbrannyje stati*. Sankt Peterburg 2006.
- ŠVARNÝ, Oldřich – Zvebil, Kamil: Some remarks on the articulation of the ‘cerebral’ consonants in Indian languages, especially Tamil. *Archiv Orientální* 1955 (23), 3, ss. 374–434.
- ŠVARNÝ, Oldřich: The functioning of the prosodic features in Chinese (Pekinese). *Archiv Orientální* 1991 (59), 2, ss. 208–216.
- ŠVARNÝ, Oldřich: Prosodic features in Chinese (Pekinese): prosodic transcription and statistical tables. *Archiv Orientální* 1991 (59), 3, ss. 208–216.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: The sounds of Chinese and how to teach them. Recenzní článek na Yen-Hwei Lin, *The Sounds of Chinese*. Cambridge 2008. *Archiv Orientální* 2008 (76), 4, ss. 509–543.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: The structure of the Mandarin syllable: why, when and how to teach it. *Archiv Orientální* 2011 (79), 1, ss. 99–134.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: *Segmentální struktura čínské slabiky*. Praha 2012.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: Aspirované souhlásky v čínštině a v angličtině. *Časopis pro moderní filologii* 2014 (96), 2, ss. 196–218.
- XU Shirong. Beijing yuyin yinwei jian shu. [stručný popis fonémů pekingštiny]. *Yuwen xuexi* 1957, 8, ss. 22–24.
- XU Shirong: *Putonghua yuyin jianghua* [rozprava o výslovnosti standardní čínštiny]. Beijing 1958.
- ZHOU Youguang: *Hanyu pinyin fang'an jichu zhishi* [základní vědomosti o pinyin]. Beijing 1996.
- ZHOU Youguang: *Hanyu pinyin wenhua jinliang* [pinyin jako nástroj kultury]. Beijing 2007.

Diverse views of Mandarin syllable structure

The paper deals with the structure of the Mandarin syllable. Various interpretations of its phonological make-up are introduced. The Mandarin syllable is commonly presented using the Hanyu Pinyin alphabet, whose phonological analysis of the syllable is rooted in traditional Chinese phonology (i.e. by dividing a syllable into three component parts: initial, final, and tone). However, this analysis is not the only possible one, as the same phonetic material may be phonologically interpreted in a variety of ways. For instance, the contemporary “Onset-Rime” model based on the non-linear approaches of Western phonology does not accept the traditional

'final' component at all. Another example is the old Zhuyin zimu system, which does not employ the concept of vowels and consonants, but implements different syllable components instead. The paper attempts to present manifold views on Mandarin syllable and its constituents, demonstrating that the Hanyu Pinyin analysis, which employs the "Initial-Final" model of syllables, is not 'God's truth'. However, the author confirms that when teaching Mandarin pronunciation to L2 students, Hanyu Pinyin represents the most appropriate tool.

Key Words: *standard Chinese, Mandarin, syllable, phonology, teaching Mandarin pronunciation*

Contact: PhDr. Hana Třísková, Ph.D., Orientální ústav AV ČR, Pod Vodárenskou věží 4, 108 00 Praha 8, triskova@orient.cas.cz